

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

кафедра клінічної психології

(повна назва кафедри)

Д и п л о м н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему: "**Аналіз соціальних емоцій старших дошкільнят і їх взаємозв'язок з соціальними очікуваннями**"

"Analysis of social emotions of senior preschool children and their intercommunication with social expectations"

Виконала: студентка заочної форми навчання
спеціальність 053 Психологія

Афоніна Вероніка Сергіївна

Керівник: канд. істор. наук, доцент Піщевська Е.В.

підпис

Рецензент: нач. клініки нейрохірургії і неврології,
полковник мед. служби, головний нейрохірург
операт. ком-ня, заслуж. лікар України Якупов В.А.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ 5 від 03 грудня 2019 р.

В.о. завідувача кафедри

(підпис)

Піщевська Е.В.

(ППП)

Захищено на засіданні ЕК № 1

протокол № від 2019 р.

Оцінка / /
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

(підпис)

Псядло Е.М.

(ППП)

Одеса – 2019

ЗМІСТ**СТОР**

ВСТУП	2
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНИХ ЕМОЦІЙ В ПСИХОЛОГІЇ	7
1.1. Феномен «соціальні емоції» в психології та їхнє функціональне значення.	7
1.2. Соціальні емоції в структурі психічного розвитку дошкільника.	19
1.3. Соціальні емоції як структуроутворююча основа соціальних очікувань старших дошкільників.	32
1.3.1. Психологічний аналіз структури соціальних очікувань.	32
1.3.2. Соціальні очікування як продукт взаємодії об'єктивних умов та суб'єктивного досвіду входження дитини до соціум.	38
Висновки до першого розділу	43
РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ, МЕТОДИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	45
2.1. Обґрунтування методів дослідження.	45
2.2. Методи виявлення та вивчення соціальних очікувань старших дошкільників.	53
2.3. Результати експериментального виявлення психологічних особливостей та стадій соціо-емоційного розвитку дітей 6-7 років.	56
Висновки до другого розділу	73
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	77
ДОДАТКИ	81

ВСТУП

На вирішення проблеми становлення зростаючої людини спрямовані зусилля сучасної психологічної науки і практики, орієнтовані на особистісний розвиток дитини. Становлення зростаючої дитини являє собою складний процес самореалізації та персоніфікації соціального, який розгортається в конкретному соціокультурному просторі відповідно до законів його буття.

За визначенням О.М. Леонтьєва, основи майбутньої особистості закладаються вже в дошкільному віці, який є періодом первісного, фактичного складу особистості. Як відомо, сучасний дошкільник розвивається в умовах кардинальних економічних, політичних, соціальних перетворень в суспільстві та ідеологічної кризи. Це призводить до зміщення акцентів у характері вимог, що пред'являються суспільством до людини.

В умовах, що склалися виникає об'єктивна необхідність наукової розробки психологічних основ освоєння дитиною суспільних норм поведінки і відносин, що забезпечують формування значущих соціальних якостей, які стверджують людське в людині.

Можливість виникнення і функціонування такого механізму нам бачиться в процесі соціо-емоційного розвитку дошкільника, сутнісно-змістовний сенс якого не обмежується лише наданням певних соціальних норм і правил. Динаміка соціо-емоціонального розвитку відображає особливий стан порівневого накопичення особистістю соціального досвіду, основу якого складають узагальнені переживання її суб'єктивної значущості. Ухвалення соціального як внутрішнього особистісного надбання, як досягнень особистості, його реалізація в індивідуальному як готовність до активної просоціальної діяльності не тільки тут і зараз, але і в майбутньому, в іншому соціальному просторі на основі особистого вибору, і активної внутрішньої позиції дозволяють припустити багаторівневий характер соціо-емоційного розвитку дошкільнят.

Проблема соціо-емоційного розвитку дитини в психологічній науці відображена в різноманітних аспектах: сутність емоцій (П.К. Анохін, В.К. Вілюнас, К.Е. Ізард, С.Л. Рубинштейн і ін.), Феноменологія вищих, соціальних емоцій (Д.Н. Овсянніко-Куликовський, Л.И. Петражицкий, А.А. Потебня, і ін.), умови та закономірності виникнення соціальних емоцій в онтогенезі, теоретична конструкція стадій розвитку соціальних емоцій і почуттів (Л.П. Стрелкова, Н.М. Трофімова, П.М. Якобсон та ін.), роль моральних переживань в загальній системі розвитку особистості, становленні її внутрішньої позиції (Л.І. Божович, Т.Е. Коннікова, А.Н. Леонтьев, В.С. Мухіна і ін.), динамічний розвиток емоційної регуляції дій (А.В. Запорожець, Я.З. Неверовіч).

У наукових дослідженнях накопичено значний матеріал, що розкриває сутність соціальних очікувань як особистісних феноменів (Т.В. Алексєєва, А.В. Петровский, Н.М. Трофімова, Е. Еріксон та ін.), як механізму нормативної активності (А.А. Бодалев, М.Л. Гомелаурі, Д. Мак-Клеланд, Х. Хекхаузен та ін.).

Дослідниками відзначається, що питання формування активної особистісної позиції тісно пов'язані з проблемою соціальних очікувань особистості. Вчені виявили особливу значимість характеру взаємодії дитини з соціумом у виникненні її очікувань. Проблеми суб'єктивного відображення такої взаємодії в соціальних переживаннях дитини і її взаємозв'язку з розвитком очікувань потребують подальшої розробки.

Менш вивченим з точки зору соціальних очікувань є дошкільний вік, тим часом він виступає початковим етапом зародження власної позиції по відношенню до соціуму в динаміці соціо-емоційного розвитку.

Необхідність дослідження проблеми визначила вибір теми: «Аналіз соціальних емоцій старших дошкільнят і їх взаємозв'язок з соціальними очікуваннями».

Мета дослідження: виявити психологічні механізми позитивної динаміки соціо-емоційного розвитку старших дошкільників.

Об'єкт дослідження: соціо-емоційний розвиток дітей 6-7 років в дошкільних освітніх установах.

Предмет дослідження: соціальні емоції старших дошкільників та їх взаємозв'язок з соціальними очікуваннями.

Гіпотеза дослідження: під час переходу від емоційного відгуку на соціальний об'єкт (моральну норму іншої людини) розгортається психологічний механізм перетворення соціальних емоцій на компонент соціальних очікувань старшого дошкільника. Цей механізм стає регулятором нормативної спрямованості і динаміки соціальної дії в залежності від характеру соціальних очікувань ребенка.

Відповідно до мети, об'єкта, предмета і гіпотези дослідження були поставлені наступні **завдання**:

1. Виявити особливості соціо-емоційного розвитку дітей 6-7 років.
2. Розкрити сутність соціальних очікувань як етапу соціо-емоційного розвитку старших дошкільників.
3. Співвіднести якісну характеристику соціальних емоцій і характер соціальних очікувань дошкільника з спрямованістю його соціальних дій.

Методи дослідження. У процесі роботи використовувалися такі методи дослідження: теоретичний аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури з досліджуваної проблеми; психодіагностичні методики обстеження дітей, методи математичної статистичної обробки даних.

Робота апробована на 75-й Звітній Студентській науковій конференції ОНУ імені І. І. Мечникова.

Практична значущість дослідження полягає в виявленні необхідності раннього диференціюючого вивчення особливостей соціо-емоційного розвитку, характеру соціальних очікувань дитини і створення на його основі в практиці роботи дошкільних освітніх установ комплексу психолого-педагогічних умов, що забезпечують позитивну динаміку соціальних емоцій у структурі впевнено-оптимістичних соціальних очікувань до кінця дошкільного віку.

Результати дослідження можуть використовуватися в роботі практичних та шкільних психологів, психотерапевтів, вихователів, соціальних педагогів.

Структура роботи. Робота складається зі змісту, вступу, двох розділів, висновків до розділів, загального висновку, списку використаної літератури, що налічує 53 найменування.

ВИСНОВКИ

Проведене нами дослідження являє собою диференціююче вивчення особливостей соціо-емоційного розвитку старших дошкільників, що охоплює відразу кілька проблем, які ми аналізуємо в єдиному комплексі: соціальні емоції і стадії їх розвитку в старшому дошкільному віці; сутність соціальних очікувань як етапу соціо-емоційного розвитку і їх рефлексія старшими дошкільнятами.

Динаміка соціо-емоціонального розвитку старших дошкільників розглядається нами як стан порівневого накопичення соціального змісту, узагальнення переживань його суб'єктивної значущості і, на цій основі, прийняття соціального як внутрішнього особистого надбання, як досягнень власної особистості, його реалізацію в індивідуальному як готовності до активної просоціальної діяльності на основі особистого вибору.

Отримані результати дослідження показують, що:

- психологічним вмістом соціо-емоційного розвитку дітей шести-семи років виступає становлення суб'єктності соціальних переживань, усвідомлення їх особистісного сенсу;
- соціо-емоційна сфера в старшому дошкільному віці якісно перетворюється: виникає дифузне з'єднання афективного і когнітивного компонентів, зовнішня організація якого представлена реактивним компонентом у формі детермінованої поведінки, що проявляється в усвідомленості, узагальненості, опосередкованості соціальних емоцій соціокультурними цінностями, і перетворює їх в компонент соціальних очікувань дитини;
- соціальні очікування старшого дошкільника висловлюють представленість у свідомості дитини образу емоційно-оцінного ставлення до майбутніх подій, передбачення наслідків своєї поведінки, їх характер (впевнено-оптимістичний або тривожно-песимістичний) є продуктом того, як

дитина взаємодіє із цілком конкретним для неї навколишнім середовищем;

Виконана робота не вичерпує всіх аспектів проблеми соціо-емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку. Розроблені нами підходи можуть служити основою для продовження науково-психологічних досліджень з даної проблеми.

Ми вважаємо, що логічним продовженням розпочатого нами дослідження могла б стати розробка програми психолого-педагогічної роботи зі старшими дошкільниками. Вона повинна передбачати можливість посилення вікових тенденцій старшого дошкільника до позитивної динаміки соціо-емоційного розвитку і позитивної модальності соціальних очікувань в умовах надання психологічної допомоги, та ведення профілактичної роботи в даному напрямку не тільки зі старшими дошкільнятами, але і з їх батьками і педагогами дошкільних установ.

Саме інтегративний характер вирішення проблеми соціо-емоційного розвитку старших дошкільників в освітньому процесі дошкільних установ може дозволити найбільш точно визначити суть проблеми щодо кожної дитини і форму необхідної психологічної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абульханова-Славская К.А. Представления личности об отношении к ней значимых других / К.А.Абульханова-Славская, Е.В. Гордиенко // Психологический журнал. 2001. Том 22. № 5. С. 38 - 47.
2. Богданов Е.Н. Введение в акмеологию / Е.Н. Богданов, В.Г. Зазыкин. Калуга: КГПУ, 2001. 145 с.
3. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Психологическое исследование /Л.И. Божович. Москва : Просвещение, 1998. 464 с.
4. Вилюнас В.К. Основные проблемы психологической теории эмоций // психология эмоций: Тексты. Москва, 2004. С. 3 - 28. Библиогр.: 49 назв.
5. Вилюнас В.К. Психология эмоциональных явлений / В.К. Вилюнас. Москва : Изд-во МГУ, 1990. 283 с.
6. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования / Л.С.Выготский. Москва : Изд-во АПН РФ, 2006. 519 с.
7. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6 т. Т. 4. Детская психология / Л.С. Выготский. Москва : Педагогика, 1983. 580 с.
8. Гиппенрейтер Ю.Б. Общаться с ребенком. Как? / Ю.Б.Гиппенрейтер. Москва : ЧеРо, 1997. 240 с.
9. Гомелаури М.Л. К вопросу о мотивационном значении социальных ожиданий / М.Л. Гомелаури // Гомелаури М.Л. Личность и её ценностные ориентации. Москва, 1999. С. 100 - 124.
10. Джемс У. Что такое эмоция? / У.Джемс // Психология эмоций: Тексты. Москва, 1984. С. 83-93.
11. Дмитриева С.Т. Влияние социальных эмоций на развитие общения детей дошкольного возраста. Москва, 1997. 19 с.
12. Ермолова Т.В. Особенности личностного развития дошкольников в предкризисной фазе и на этапе кризиса 7 лет /Т.В. Ермолова, С.Ю.

Мещерякова, Н.И. Ганошенко // Вопросы психологии. 1999. № 1. С. 50-59.

13. Запорожец А.В. Избранные психологические труды: В 2 т. Т. 1. Психологическое развитие ребенка. Москва : Педагогика, 1986. 320 с.

14. Запорожец А.В. К вопросу о генезисе функций и структуре эмоциональных процессов у ребёнка / А.В. Запорожец, Я.З. Неверович // Вопросы психологии. 1994. № 6. С. 59 -73.

15. Запорожец А.В. Развитие эмоциональной регуляции действий у ребёнка. Москва, 2001. 215 с.

16. Зеньковский В.В. Психология детства / В.В. Зеньковский. Москва : Академия, 1996. 352 с.

17. Изард К.Э. Психология эмоций / К.Э. Изард. Санкт-Петербург : Питер, 2000. - 464 с.

18. Кисловская В.Р. Зависимость между социометрическим статусом и симптомом тревожности ожиданий в социальном общении. Москва, 2001. 126 с.

19. Клапаред Э. Чувства и эмоции / Э. Клапаред // Психология эмоций: Тексты. Москва, 1984. С. 93-103.

20. Конева О.Б. Влияние социальных эмоций на процесс социализации детей старшего дошкольного возраста. Москва, 1997. 116 с.

21. Кошелева А.Д. Роль социальных эмоций в становлении нравственной позиции дошкольника / А.Д. Кошелева // Кошелева А.Д. Психолого-педагогические проблемы нравственного воспитания детей дошкольного возраста. Москва, 1983. С. 93 - 104.

22. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность / А.Н. Леонтьев. Москва : Наука, 2005. 304 с.

23. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции / А.Н. Леонтьев // Психология эмоций: Тексты. Москва, 1984. С. 162 - 172.

24. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / А.Н. Леонтьев. Москва : Изд-во МГУ, 1981. 196 с.

25. Личность младшего школьника - объект психолого-педагогического изучения и нравственного воспитания / Т.М. Трофимова, Н.Б. Трофимова,

О.Н. Иванова и др. Воронеж: ВГПУ, 2003. 75 с.

26. Маркова Т.А. Воспитание дружеских взаимоотношений детей старшего дошкольного возраста / Т.А. Маркова // Маркова Т.А. Формирование коллективных взаимоотношений детей старшего дошкольного возраста. Москва, 1998. С. 36 - 132.

27. Митру М. Сравнительный анализ эмоционального развития дошкольников России, Греции и Кипра. Москва, 1995. 18 с.

28. Мухина В.С. К проблеме социального развития ребёнка // Психологический журнал. 2000. Т.1. № 5. С. 43 - 53.

29. Мясищев В.Н. Психология. Санкт-Петербург, 2002. 123 с.

30. Неверович Я.З. Развитие эмоционального предвосхищения результатов действий в дошкольном возрасте / Я.З.Неверович // Материалы IV Всесоюзного съезда общества психологов СССР. Тбилиси, 1990. С.44-51.

31. Неверович Я.З. Роль эмоций в просоциальной мотивации детей. Москва, 1996. С. 209 -211.

32. Нечаева В.Г. Усвоение детьми младшего и среднего дошкольного возраста правил поведения и их влияние на детские взаимоотношения / В.Г. Нечаева // Нечаева В.Г. Нравственное воспитание дошкольников. Москва, 1992. С. 21 - 62.

33. Овсяннико-Куликовский Д.Н. Язык и искусство / Д.Н. Овсяннико-Куликовский. Санкт-Петербург, 1995. 71 с.

34.Орехова О.А. Цветовая диагностика эмоций ребёнка / О.А. Орехова. Санкт-Петербург : Речь, 2002. 112 с.

35. Петражицкий Л.И. О мотивах человеческих поступков, в особенности обэтических мотивах и их разновидности / Л.И. Петражицкий. Санкт-Петербург, 2004. 75 с.

36. Потебня А.А. Думка і мова / А.А. Потебня. Харків, 2002. 225 с.

37. Психологические механизмы регуляции социального поведения / М.И. Бобнева, Е.В. Шорохова и др. Москва : Наука, 2008. 335 с.

38. Психология.Словарь / А.В. Петровский, А.Г. Ярошевский, В.В. Абраменков и др. Москва : Политиздат, 2000. 494 с.

39. Развитие социальных эмоций у детей старшего дошкольного возраста: психологические исследования / Л.В. Запорожец, Я.З. Неверович, Л.П. Стрелкова и др. Москва : Педагогика, 1996. 172 с.
40. Рубинштейн С.Л. Эмоции / Психология эмоций : Тексты. Москва, 2004. С 152-161.
41. Симонов П.В. Информационная теория эмоций / Психология эмоций: Тексты. Москва, 2007. С. 178-186. Библиогр.: 9 назв.
42. Симонов П.В. Что такое эмоция? Москва : Наука, 1996. 235 с.
43. Симонов П.В: Эмоции и воспитание (вопросы воспитания в свете информационной теории эмоций / Вопросы философии. 2001. №5. С. 39-48.
44. Тищенко С.П. Влияние оценочных характеристик родителей на формирование эмоций ребенка / С.П. Тищенко // Тищенко С.П. Формирование взаимоотношений дошкольников в детском саду и семье. Москва, 1997. С. 92-113.
45. Трофимова Н.М. Нравственное воспитание и развитие младших школьников в процессе обучения / Н.М. Трофимова. Воронеж : Изд. Воронеж. ун-та, 2005. 112 с.
46. Формирование взаимоотношений дошкольников в детском саду и семье / В.К. Котырло, Т.М. Титаренко, Ю.А. Приходько и др. Москва : Педагогика, 2007. 144 с.
47. Фрейд З. Психология бессознательного / З. Фрейд. Москва : Просвещение, 2006. 448 с.
49. Шингаров Г.Х. Теория отражения и условный рефлекс. Москва : Наука, 2004. 319 с.
48. Шпет Г.Г. Психология социального бытия. Москва : Ин-т практ. психологии; Воронеж : МОДЭК, 1996. 492 с.
50. Эльконин Д.Б. Психология игры. Москва : ВЛАДОС, 1999. 360 с.
51. Якобсон П.М. Почему надо воспитывать чувства детей. Москва : Просвещение, 2004. 75 с.
52. Якобсон П.М. Психология чувств. Москва : Изд-во АПН РСФСР, 1991. 216 с.

53. Якобсон П.М. Чувства, их развитие и воспитание. Москва, 2006. 64 с.